

O INAKOSTI V LITERATÚRE PRE DETI A MLÁDEŽ (recenzia)

MICHAL KRAUTER

STANISLAVOVÁ, Zuzana – BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: *Reflexie o postave so znevýhodnením v literatúre pre deti a mládež I*. Prešov: PU v Prešove, 2019. 110 s.

RUSŇÁK, Radoslav: *Reflexie o postave so znevýhodnením v literatúre pre deti a mládež II*. Prešov: PU v Prešove, 2020. 102 s.

HLEBOVÁ, Bibiána: *Reflexie o postave so znevýhodnením v literatúre pre deti a mládež III*. Prešov: PU v Prešove, 2020. 160 s.

LEŠKOVÁ, Danka: *Reflexie o postave so znevýhodnením v literatúre pre deti a mládež IV*. Prešov: PU v Prešove, 2020. 97 s.

STANISLAVOVÁ, Zuzana (ed.): *Slovník pôvodnej a prekladovej literatúry pre deti a mládež s témou ľudského znevýhodnenia na Slovensku (1850 – 2020)*. Prešov: PU v Prešove, 2020. 274 s.

Publikácie *Reflexie o postave so znevýhodnením v literatúre pre deti a mládež I – IV* a *Slovník pôvodnej a prekladovej literatúry pre deti a mládež s témou ľudského znevýhodnenia na Slovensku (1850 – 2020)* sú výsledkom riešenia projektov APVV-15-0071 *Človek s hendikepom v literatúre pre deti a mládež* a VEGA 1/0095/18 *Umelecká hodnota, trivialita, brak a gýč v literárnej, výtvarnej a hudobnej tvorbe pre deti a mládež* realizovaných Centrom výskumu detskej reči a kultúry, Katedrou komunikačnej a literárnej výchovy a Katedrou špeciálnej pedagogiky Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

Autorkami *Reflexií o postave so znevýhodnením v literatúre pre deti a mládež I* sú Zuzana Stanislavová a Alexandra Brestovičová. V úvode konštatujú, že ľudia s prívlastkom „iní“ boli súčasťou spoločnosti odjakživa, iba reakcia na ich inakosť sa menila v závislosti od usporiadania spoločnosti a od toho, čo sa v nej aktuálne považovalo za „normálne“, no spravidla prevažoval negatívny postoj a z neho vyplývajúce odsúvanie „iných“ na periférne pozície. Spomínajú potrebu stvárňovať životy „iných“ aj v literárnych dielach pre deti a mládež, pretože „literatúra je umením, ktoré umožňuje prežiť osud postavy ako keby osud vlastný, umožňuje ponoriť sa do jej vnútorného sveta, v tom zmysle teda dokáže nezanedbateľnou mierou prispievať k formovaniu empatickej a prosociálnej osobnosti“ (7).

Publikáciu tvoria tri relatívne samostatné kapitoly, v ktorých autorky analyticky a interpretačne nazerajú na pôvodné i prekladové literárne diela pre deti a mládež tematizujúce inakosť postáv. Pozornosť postupne orientujú na postavy s Aspergerovým a Downovým syndrómom, približujú inakosť vyplývajúcu z príslušnosti k určitej rase či náboženstvu a napokon inakosť spôsobenú absenciou osobnostnej identity, migráciou a bezdomovectvom.

Radoslav Rusňák v *Reflexiách o postave so znevýhodnením v literatúre pre deti a mládež II* narúša dlho vžitú predstavu, podľa ktorej do literatúry pre deti a mládež „nesmelo vstúpiť nič, čo by detského adresáta akýmkoľvek spôsobom ontologicky zneistilo, zranilo, traumatizovalo či vydiesilo“ (5). Konštatuje, že takýto prístup k tvorbe pre deti a mládež môže mať za následok znečulenie detí a dospievajúcich a vzbudenie ľahostajnosti k svetu i k ľuďom v ňom. Skúmaním pôvodnej i prekladovej literatúry pre deti a mládež orientuje pozornosť čitateľov na tematizovanie odlišnosti vyplývajúcej z telesného postihnutia. Vo svetle rodovej teórie a teórie inakosti si všíma odraz rodovosti a inakosti vo vybraných rozprávkach zo 70. rokov 20. storočia, ako i tematizovanie inakosti vyplývajúcej z príslušnosti ku komunite LGBTI, kde si všíma aj problematiku tzv. vonkajšieho

a vnútorného *coming outu* literárnych postáv, teda priznania svojej sexuálnej orientácie pred sebou i pred svetom. Nakoniec v literárnych dielach pre najmenších čitateľov pozoruje kreovanie postáv v hraničných situáciách spôsobených ohrozením, bolesťou a stratou.

Bibiána Hlebová, autorka tretej časti *Reflexii o postave so znevýhodnením v literatúre pre deti a mládež* s podtitulom *O emocionálnom prežívaní inakosti rómskych postáv*, prezentuje špecifiká rómskej identity, ako sú reflektované v rómskej literatúre, pričom pozornosť orientuje na vonkajšie a vnútorné determinanty rómskej identity, na obrazy života rómskych postáv, na sociálne vzťahy Rómov, ako i na bohatý spirituálny rozmer rómskej identity. V diachrónnom priereze podáva obraz o Rómoch, ako sa formoval od 30. rokov 20. storočia v literárnohistorickom kontexte rómskej literatúry pre deti a mládež. Osobitnú pozornosť – aj s ohľadom na zameranie vedeckého projektu – venuje reflexii detskej rómskej postavy so znevýhodnením, ktoré vyplýva napríklad z genderovej a kultúrnej inakosti, sociálneho statusu, rasovej diskriminácie či absencie detstva.

Reflexie o postave so znevýhodnením v literatúre pre deti a mládež IV autorky Dany Leškovej sú metodologicky a koncepcne odlišné od predchádzajúcich troch monografií. Autorka načrtáva otázku vnímania hendikepu v širších súvislostiach, pričom pri uvažovaní o zobrazovaní hendikepu v literatúre pre deti a mládež uplatňuje optiku teórie semiotiky U. Eca. Poznomenáva, že vnímanie hendikepu je v rozličných kultúrach rôzne, pričom spomína i neexistenciu tohto pojmu v niektorých kultúrach či prehodnocovanie a následnú zmenu terminológie v špeciálnej pedagogike. Rozdielnosť vnímania hendikepu tkvie i v prijatí/neprijatí samotného hendikepu – kým jednému sa hendikep spája s negatívnymi konotáciami (absenciou niečoho a potrebou kompenzácie), iným môže byť paradoxne vnímaný ako „zisk“, ako iná kvalita života. Pri recepcii literárnych diel tematizujúcich hendikep môže čitateľ zaujať rozličné postoje, o ktorých autorka uvažuje ako o rôznych podobách interpretačnej kooperácie. Dôležitú úlohu tu zohráva čitateľská skúsenosť, resp. rozličné typy čitateľov. V práci sa prehodnocuje a problematizuje aj zaužívaný pojem empatie, na ktorý Lešková nazerá v širších súvislostiach, než v akých sa používa v bežnej reči. Neobchádza sa ani problematika identifikácie čitateľa s fikčnou postavou literárneho diela. Monografia je doplnená analyticko-interpretáčnymi sondami do pôvodnej i prekladovej literatúry pre deti a mládež, ktoré vhodne ilustrujú autorkino teoretické uvažovanie o nastolených témach.

Slovník pôvodnej a prekladovej literatúry pre deti a mládež s témou ľudského znevýhodnenia na Slovensku (1850 – 2020) vznikol pod editorským vedením Zuzany Stanislavovej. V abecednom poradí (podľa priezvisk autorov) jednotlivé slovníkové heslá poskytujú informácie o pôvodnej a prekladovej literatúre pre deti a mládež, v ktorej sa tematizuje nejaký typ znevýhodnenia. Ide napríklad o znevýhodnenie vyplývajúce z etnickej príslušnosti, choroby a zdravotného oslabenia, mentálneho postihnutia, narušenej komunikačnej schopnosti, narušenej funkcie v emocionálnej a sociálnej oblasti či o rodové znevýhodnenie. Slovníkové heslo obsahuje meno autora literárneho diela a stručnú životopisnú informáciu, názov diela v slovenčine (pri prekladovej literatúre i pôvodný názov), vydavateľské údaje, kľúčové slová s informáciou o žánrovom zaradení či typom znevýhodnenia, ktoré sa v diele tematizuje, ako i vekové odporúčanie. Ťažiskovou časťou hesla je charakteristika diela a priblíženie deja. Orientáciu v slovníku čitateľom uľahčuje aj Zoznam hesiel podľa autora diela a Zoznam hesiel podľa názvu diela, ktoré sú umiestnené na začiatku, či registre, v ktorých možno vyhľadávať podľa typu znevýhodnenia, podľa žánru a podľa veku, ktoré sa nachádzajú za slovníkovou časťou.

Publikácie *Reflexie o postave so znevýhodnením v literatúre pre deti a mládež I – IV* a *Slovník pôvodnej a prekladovej literatúry pre deti a mládež s témou ľudského znevýhodnenia na Slovensku (1850 – 2020)* predstavujú fundovanú a relatívne komplexnú sondu do problematiky tematizovania inakosti v literatúre pre deti a mládež, vyznačujú sa interdisciplinárnym prístupom k skúmaným javom, ktorý zahŕňa okrem prevažujúceho literárnovedného aj relevantný

psychologický, filozofický a historický pohľad. Viaceré nastolené otázky a čiastkové závery môžu byť podnetom na ďalšie prehĺbené uvažovanie o danej problematike.

KONTAKT

Mgr. Michal Krauter
Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr
Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre
Dražovská 4
949 01 Nitra
Slovenská republika
michal.krauter@ukf.sk